

Έργο Σπύρου Παπαλουκά (Λεπτομέρεια)

Κοινοτισμός, Μια αίγλη φωτός!

“Μοι φαίνεται ως μία αίγλη φωτός, εν φαινόν βήμα, εν εύηχον κήρυγμα προόδου, ευημερίας και αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων”! Με αυτά τα γεμάτα ενθουσιασμό και από καρδιάς λόγια ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης χαιρετίζει το 1908 την ίδρυση συνεταιρισμού άρτι συσταθείσας κοινότητας, προλογίζοντας το καταστατικό της.

Κοινοτίτες, συνεταιρισμοί, συντροφίες και άλλες συσσωματώσεις και ενώσεις προσώπων αποτελούν συναντήσεις ανθρώπων που αγωνιούν και αγωνίζονται για το κοινό καλό και την κοινή ευημερία. Και μάλιστα μάχονται για την επίτευξη στόχων που εδράζονται επί πραγματικών ζητημάτων που προκύπτουν από τον ζωτικό τους χώρο. Άλλωστε, για να θυμηθούμε πάλι τον μεγάλο σκιαθίτη συγγραφέα

και το επίκαιρο διήγημά του “Χαλασοχώρδης”, που αναφέρεται στις εκλογές, “όπου γενικότης, εκεί και επιπολιδοτής”.

Οι ενώσεις αυτές, με βαθιές ιστορικές ρίζες, δοκιμασμένες και μέσα στον ελληνικό χωρόχρονο ή καλύτερα μέσα στην αργόσυρτη ελληνική συνέχεια, απέδειξαν ότι μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα τα ποικίλα προβλήματα που προκύπτουν και απασχολούν τους πολίτες μιας περιοχής (παιδείας και πολιτισμού, τοπικής αυτοδιοίκησης, φορολογίας, εκκλησιαστικά, φιλανθρωπίας...)

Δυστυχώς σήμερα ο πολίτης, τόσο ως πρόσωπο όσο και ως έννοια, είναι απαξιωμένος, αφού ουσιαστικά δεν του προσφέρεται να πράξει το αυτονόητο: Να γίνει ουσιαστικό

μέλος και στέλεχος της κοινωνίας στην οποία ζει και κατά συνέπεια να αναλάβει υπεύθυνα τη μοίρα του τόπου του.

Εντούτοις ο κοινοτισμός στις ποικίλες εκδοχές του παραμένει διεθνώς και σήμερα επίκαιρος και συνεχίζει να προκαλεί το ενδιαφέρον και να γοητεύει τους ανθρώπους. Το σημαντικότερο είναι πως ίσως αποτελεί την τελευταία ελπίδα και το έσχατο καταφύγιο των ανθρώπων για να συναντηθούν, να επικοινωνήσουν και να αντιμετωπίσουν συλλογικά τα προβλήματα που τους απασχολούν. Γιατί μόνο έτσι “το μέλλον αναγκάως θα είναι καλύτερον του παρελθόντος”, όπως καταλήγει στο κείμενό του ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης προλογίζοντας την ίδρυση του συνεταιρισμού της κοινότητας.

Επιμέλεια αφιερώματος,
κείμενο, συνέντευξη
Στέλιος Κούκος

Γράφουν
Σπύρος Κουτρούλης
Μελέτης **Η. Μελετόπουλος**

Κείμενα
Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Συνέντευξη
Κώστας Βεργόπουλος

Ευχαριστούμε το Αρχείο Κωνσταντίνου Καραβίδα
Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών
Σπουδών στην Αθήνα (ΑΣΚΣΑ) και το Δημοτικό Κέντρο
Ιστορίας Βόλου (Βιβλιοθήκη Ν.Ι. Πανταζόπουλου).

Ο Αλέξανδρος
Παπαδιαμάντης.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Πρόλογος εις το καταστατικόν συνεταιρισμού κοινότητος Κοσκινά Καρδίτσας

Το βιβλίον τούτο, το περιέχον το Καταστατικόν της νεωστί αποκαταστάσης Κοινότητος του μικρού χωρίου Κοσκινά της Καρδίτσας, μοι φαίνεται ως μία αίγλη φωτός, εν φαινόν βήμα, εν εύηχον κήρυγμα προόδου, ευημερίας και αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων. Η αλλαγή εξουσίας και Κυβερνήσεως, και η φυσική εντεύθεν ανωμαλία, η ζύμωσις η εκ του κομματισμού προερχομένη, η ανεπάρκεια και αφροντισία των Ελληνικών Κυβερνήσεων, των λόγω μεν επαγγελλομένων εκάστοτε την λεγομένην αποκέντρωσιν, πράγματι δε εξασκουσών την συγκέντρωσιν μέχρις αποπνιγμού, και η γεινίασις του συχνά πλημμυρούντος Παμίσου, όλα ταύτα συλλήβδην υπήρξαν αφορμή όπως μη διοικίται καλώς το χωρίον και φθίνη η Κοινότης. Χάρις τω Θεώ ανέτειλεν επ' εσχάτων η ευεργέτης πρωτοβουλία νεαρών ευπαιδευτών ανδρών, τέκνων του αυτού χωρίου, εις το πνεύμα των οποίων επήλθε φωτισμός και ευβουλία, προς άρσιν των κακών τούτων και το ανά χείρας βιβλίον δύναται να χρησιμεύση ως υπόδειγμα πώς πρέπει να διευθύνονται εκασταχού αι κοινοτικά περιουσία. Οι γεωργικοί πληθυσμοί της Θεσσαλίας και της Ελλάδος, οίτινες αποτελούσι την βάσιν της κοινωνίας, και πρέπει να σεμνύνωνται δι' αυτό, ας λάβωσι διδάγματα και ας καρπωθώσιν ωφελήματα εκ του διαυγούς τούτου Καταστατικού, του περιποιούντος τιμήν εις εκείνους οίτινες το υιοθέτησαν και το κατήρτισαν, και, συν Θεώ αρωγώ, τάχ' αύριον έσσειτ' άμεινον. Το μέλλον αναγκαιώς θα είναι καλύτερον του παρελθόντος.

(1908)

Αλεξάνδρος Παπαδιαμάντης, τόμος Ε', επιμέλεια
Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εκδόσεις Δόμος.

Στοιχεία της ελληνικής και διεθνούς εμπειρίας

Του Σπύρου Κουτρούλη*

Αν η ιστορία λειτουργούσε με κάποιες ανυπέρβλητες νομοτέλειες, τότε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο "Καποδίστριας" και ο "Καλλικράτης" βάζουν οριστικά ταφόπλακα σε μια παράδοση κοινοτισμού, αυτοδιαχείρισης, συνεργατισμού και άμεσης δημοκρατίας που υπήρχε σε κάθε περίοδο της ιστορικής πορείας του ελληνισμού.

Ετυχώς όμως η ιστορία λειτουργεί και με το απρόοπτο και το απρόβλεπτο, ώστε, όταν οι καιροί το επιβάλλουν, τότε και πάλι θα ανακαλύψουμε την αναγκαιότητα του κοινοτισμού.

Χάρης στις μελέτες του Κ. Καραβίδα, του Ν. Μαλούχου, του Ι. Δραγούμη, του Δ. Δαυινλίδη, του Κ. Παπαρρηγόπουλου, του Ν. Μοσχοβάκη του Ν. Πανταζόπουλου γνωρίζουμε με βεβαιότητα τους τρόπους που εμφανίστηκε στην αθηναϊκή δημοκρατία, στο Βυζάντιο και την Τουρκοκρατία(1).

Η γενική συνέλευση των πολιτών και όχι οι αντιπρόσωποί τους είναι η πηγή της εξουσίας. Μορφές κοινοτικού συνεργατισμού και όχι αυθεντικά καπιταλιστικές σχέσεις εμφανίστηκαν επίσης σε ολόκληρη την ορθόδοξη-σλαβική Ανατολή. Έτσι ίσως εξηγείται γιατί κάποιοι στοχαστές σαν τον Δραγούμη και τον Καραβίδα πίστευαν -κατά το παράδειγμα του Ρήγα- στη βαλκανική ομοσπονδία και στη στενή συνεργασία με τη Ρωσία.

Από όλους τους μελετητές ο Κ. Καραβίδας ξεχωρίζει γιατί χειρίστηκε με επιτυχία ένα τεράστιο πρωτογενές υλικό, ώστε να είναι σε θέση να βγάλει τα αναγκαία συμπεράσματα και να μπορεί να συνδέσει το Είναι με το Δέον. Ό,τι στον Ι. Δραγούμη παρουσιάζεται εννοιακά και ποιητικά, στον Κ. Καραβίδα

θεμελιώνεται σε μια εξονυχιστική πραγματολογική ανάλυση. Ο Ν. Πανταζόπουλος, ως ιστορικός του Δικαίου, κατάφερε να αποκαλύψει με πολύ συγκεκριμένο τρόπο πώς η απόρριψη του εθιμικού δικαίου ως πηγής του Δικαίου από το ελληνικό κράτος, είχε αρνητικές επιδράσεις στον κοινοτικό συνεργατισμό.

Κοινότητα, ελβετικό μοντέλο και Κ. Μαρξ

Ενδιαφέρον επίσης είναι ότι, κάτω από πανίσχυρα και δεσποτικά κράτη εμφανίστηκαν κοινωνικές συσσωματώσεις όπως η κοινότητα, η ζάντρουγκα, το μιν, η όμπτσινα, το αρτέλ, που συνιστούσαν μορφές κοινωνικής αυτονομίας. Ο κοινοτισμός συνεπώς μπορεί να υπάρξει χωρίς κράτος (σχεδόν όλοι οι αναρχικοί είναι κοινοτιστές), με ένα δεσποτικό κράτος, αλλά και με ένα δημοκρατικό κράτος που σέβεται την ετερότητα.

Μια χώρα όπου διασώζεται ο κοινοτισμός και όπου διενεργούνται συχνότατα δημοψηφίσματα και γενικές συνελεύσεις των κατοίκων κάθε κοινότητας, οι αποφάσεις των οποίων είναι δεσμευτικές, είναι η Ελβετία. Θεμελιωτής του ελβετικού συστήματος κοινοτισμού και άμεσης δημοκρατίας υπήρξε ο Ι. Καποδίστριας. Οι δικοί μας θαυμαστές της Δύσης δεν βρήκαν τίποτε ελκυστικό στο ελβετικό παράδειγμα και γι' αυτό προτίμησαν να δημιουργήσουν έναν ολιγαρχικό και τελικά αντιδημοκρατικό - φεουδαρχικό κοινοβουλευτισμό.

Ο Μαρξ σε επιστολή του προς τους ρώσους οπαδούς του Μιχαηλόφσκι και Βέρα Ζάσουλιτς τους συμβουλεύει να ακολουθήσουν τη ρώσικη παράδοση του κοινοτισμού, διότι αυτός θα είναι ο γρηγορότερος και ο ασφαλέστερος δρόμος για να φτάσουν στον σοσιαλισμό.

Βέβαια οι επίγονοί του έχτισαν ένα ολοκληρωτικό κράτος, που ουσιαστικά διέλυσε, αντί να αξιοποιήσει, τη ρώσικη κοινοτική παράδοση, με τα γνωστά πλέον αποτελέσματα.

Ελληνική παράδοση κοινοτισμού

Στον ελληνικό χώρο υπάρχουν μαρτυρίες (μία από αυτές είναι του Κ. Καραβίδα) ότι γενικές συνελεύσεις των κατοίκων των κοινοτήτων διενεργούνταν τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Από τις αρχές του 16ου αιώνα δημιουργούνται κοινοτικές εταιρείες σε περιοχές όπως η Φιλιππούπολη, τα Μαδεμοχώρια, η Καλαρρύτη, το Συρράκο, η Χίος, οι Κυδωνιές, Σπιν Ύδρα, στις Σπέτσες και στα Ψαρά κάθε ναύτης είχε εταιρικό μερίδιο στο πλοίο ή στο φορτίο. Σε όλες τις κοινότητες διενεργούνταν εκλογές συνήθως δύο φορές τον χρόνο, του Αγίου Δημητρίου ή και του Αγίου Γεωργίου. Ένα πρόσθετο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι οι ελληνικές κοινότητες, επειδή ζούσαν σε εχθρικό κράτος, φυσικό ήταν να μην περιμένουν από αυτό κανενός είδους βοήθεια, επιχορήγηση ή επιδότηση. Αντίθετα, αυτές δημιουργούσαν τον πλούτο, τον οποίο στη συνέχεια διένειμαν με δίκαιο τρόπο, ενώ συγχρόνως εξασφάλιζαν την ανοχή της εχθρικής οθωμανικής εξουσίας με την καταβολή των φόρων και των δοσιμάτων.

Η περίπτωση των κοινοτήτων των Αμπελακίων συνιστά μια σύνθετη πραγματική ουσία, όπου έχουν εναρμονιστεί η οικονομική αποδοτικότητα με την αυτοδιαχείριση και τη δίκαιη διανομή του πλούτου που είχε παραχθεί. Όσοι αναζητούν έναν δρόμο πέρα από τον μονοθεϊσμό του χρήματος και των αγορών, αλλά και πέρα από το γραφειοκρατικό κράτος - Λεβιάθαν δεν χρειάζεται να πάνε μακριά ούτε να δημιουργήσουν εκ του μηδενός. Υπάρχει η ελληνική παράδοση του κοινοτισμού, από την οποία μπορούμε να προμηθευθούμε τα αναγκαία παραδείγματα.

Τα Αμπελάκια

Ας δούμε ορισμένα στοιχεία από τα Αμπελάκια, που μας τα μετέφεραν διάφοροι ιστορικοί, όπως ο Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Προϊστάμενοι της κοινοτικής εταιρείας ήταν πέντε επιτροπές (ανώτατη διοίκηση, διοίκηση, γεωργική, βιομηχανική, ελεγκτική), που εκλέγονταν από όλους τους κατοίκους πάνω από 25 ετών. Στις επιτροπές αυτές μπορεί να συμμετείχαν και οι φτωχότεροι, αν είχαν τις ικανότητες που απαιτούσε η θέση τους. Κατά την έκφραση του Λένιν, στα Αμπελάκια και η τελευταία μαγείρισσα μπορούσε να κυβερνά. Πριν από τη διανομή των ετήσιων κερδών αφαιρούνταν το κόστος για την αγορά του σταριού για τους φτωχότερους εργάτες, τα δώρα στους πασάδες, τα έξοδα νοσοκομείων, βιβλιοθηκών, σχολείων, τυπογραφείων, οδών, εκκλησιών, τα λειτουργικά έξοδα και οι τόκοι. Τα κέρδη που έμεναν στο τέλος διανεμόνταν

Τα Αμπελάκια χιονισμένα.

Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας. (Αρχειό ΑΣΚΣΑ)

ταν μεταξύ των εργατών που ήταν ιδιοκτήτες χωραφιών βαμβακιού και των εργατών που προσέφεραν μόνο την εργασία τους. Τελικός αρμόδιος να αποφασίσει για τον τρόπο διανομής ήταν η γενική συνέλευση, που αποφάσιζε με τέτοιο τρόπο, ώστε να μη δημιουργούνται δυσάρεστες. Έτσι δημιουργήθηκε μια στιβαρή κοινότητα αδελφών και συντρόφων, που δημιουργούσε αξίες, πλούτο, και όχι ελλείμματα και διαφθορά όπως οι σημερινές δημοτικές εταιρείες. Επιτελούσε με αποτελεσματικότητα ρόλους κοινωνικής πρόνοιας και στήριξης της παιδείας.

Η παρακμή της οφείλεται σε εξωγενείς λόγους: τη χρεοκοπία του αυστριακού κράτους, όπου υπήρχαν οι καταθέσεις της, και

Ο Φ. Τάινις (Ferdinand Tönnies).

οι επιθέσεις που δέχθηκε από τους Οθωμανούς.

Ανατολική και Δυτική Ευρώπη

Προφανώς η Ορθοδοξία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Ανατολική Ευρώπη για τη δημιουργία των κοινοτήτων και του συνεργατισμού αντί καπιταλισμού. Ο τρόπος που διοικείται το Άγιο Όρος είναι ένα παράδειγμα κοινοτισμού, καθώς η εξουσία εναλλάσσεται ανάμεσα στις διάφορες μονές.

Στη Δύση, από στοχαστές όπως ο Ταϊνις -αλλά και άλλους- μάθαμε ότι οι κοινότητες υπήρξαν μια σταθερά του κοινωνικού βίου, που συχνά αντιπαράθετα στην κοινωνία. Σημαντική είναι η παρεμβολή του νιτσεικού -όπως ήταν και ο Ίων Δρα-

γούμης- γερμανοεβραίου αναρχικού Γ. Λαντάουερ στη σύνθεση ενός κοινοτικού παραδείγματος που αξιοποιεί κάθε προηγούμενη παρεμφερή εμπειρία(2). Οι επιρροές του Νίτσε τόσο στον Λαντάουερ όσο και στον Δραγούμη αποδεικνύουν ότι η κριτική στον εργαλειώδη ορθολογισμό και "στο πιο παγερό, από τα παγερά τέρατα, το κράτος"(3) δημιουργεί έναν πνευματικό χώρο ευνοϊκό για τον κοινοτισμό. Διέκρινε με σαφήνεια την αναρχία -που την φανταζόταν ως ομοσπονδία κοινοτήτων- από τη βία. Ο Λαντάουερ προσπάθησε να εφαρμόσει τον κοινοτισμό στην "Αναρχική Δημοκρατία" του Μονάχου το 1919, στην οποία ήταν υπουργός Πολιτισμού, με πρωθυπουργό τον επίσης νιτσεικό Κ. Άισνερ. Τελικά, συνελήφθη από τον στρατό των σοσιαλδημοκρατών και εκτελέστηκε στη φυλακή από ακροδεξιούς.

Μαθητής του υπήρξε ο επίσης γερμανοεβραίος φιλόσοφος Μάρτιν Μπούμπερ, ο οποίος πίστευε πως με τη διάλυση των κοινοτήτων και των συνεταιρισμών μεγάλωσε το υπαρξιακό κενό και ο άνθρωπος αισθάνεται ριγμένος στον κόσμο. Η σκέψη του εμπνεύστηκε από τη ρώσικη κοινοτική παράδοση, τον συνεργατισμό (το αρτέλ) και θεωρούσε, όπως και ο Λαντάουερ, ότι δίχως την επαναστατική βία οι κοινοτικές σχέσεις μπορούν να αντικαταστήσουν σταδιακά τις κρατικές, διότι το κράτος, όπως και η κοινότητα, είναι κυρίως σχέσεις. Θεωρείται από τους εμπνευστές των κιμπούτς στο Ισραήλ.

Ένα πραγματοποιήσιμο όραμα

Συνθήσαμε στη χώρα μας να θεωρούμε ως δημοκρατία τα κόμματα που δεν δεσμεύονται από τις εξαγγελίες και τα προγράμματα τους, τις πελατειακές σχέσεις που εξαγοράζουν την ψήφο και τη συναίνεση των πολιτών, τους διαφθαρμένους και χαμηλού επιπέδου πολιτικούς. Αντίθετα με αυτά, δημοκρατία είναι ο κοινοτισμός, οι γενικές συνελεύσεις των πολιτών, τα συχνά δημοψηφίσματα, η κλήρωση ορισμένων αξιωμάτων, οι συνεργατικές εταιρείες που δημιουργούν πλούτο και όχι διαφθορά, κρατικά ελλείμματα και εξάρτηση από το διεθνές κεφάλαιο. Πρόκειται για ένα ρεαλιστικό και πραγματοποιήσιμο όραμα, όπως αποδεικνύεται από την ελληνική και την παγκόσμια ιστορία. Μπορεί να συναντάται με τις επιθυμίες ή τις ουτοπίες φλογερών ή ρομαντικών στοχαστών, αλλά δεν είναι προϊόν τους. Ο κοινοτισμός, ο συνεργατισμός, η άμεση δημοκρατία, δημιουργήματα της ανάγκης, υπήρξαν πριν από αυτούς. Θα υπάρξουν και μετά από αυτούς.

(1). Αναλυτικότερα στο βιβλίο μου "Εθνοτισμός και κοινοτισμός" (Εναλλακτικές Εκδόσεις), Αθήνα 2004.

(2). Αναλυτικότερα για τον Γ. Λαντάουερ και τον Μ. Μπούμπερ στη μελέτη μου "Φιλοσοφία, κοινοτισμός και ρομαντισμός", που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό "Άρδην",

τεύχη 54 και 55.

(3). Φ. Νίτσε, "Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα" (Εκδόσεις Δωδώνη), μετάφραση Α. Δικταίου, 1984, σελ. 86.

* Ο Σπύρος Κουτρούλης είναι οικονομολόγος, συγ-

γραφέας των βιβλίων: "Ο Θεός χορευτής: Περιπλάνηση στον λόγο του Νίτσε" (εκδόσεις Παπαζήση), "Εθνοτισμός και κοινοτισμός" (Εναλλακτικές Εκδόσεις), "Ο Κόσμος ο μικρός ο μέγας: Ιδεολογίες και αισθητική στον Νέο Ελληνισμό" (Εναλλακτικές Εκδόσεις)

Ο τίτλος του άρθρου υπονοεί τη διεθνή αλλά και διαχρονική παρουσία των κοινοτικών ιδεών. Πράγματι, υπό διάφορες μορφές οι κοινοτικές ιδέες εμφανίσθηκαν σε διάφορα σημεία του ορίζοντα, υπό ποικίλες μορφές, και παραδόξως σήμερα χαίρουν μεγάλης δημοσιότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ο Amitai Etzioni (το κυριότερο έργο του οποίου είναι το "The Spirit of Community: The Reinvention of American Society", Simon & Schuster, 1993, New York) δίδαξε ως καθηγητής Κοινωνιολογίας στο κραταιό Columbia, στο George Washington, όπως και στο Harvard Business School, μάλιστα διετέλεσε Senior Advisor του Λευκού Οίκου σε θέματα εσωτερικής πολιτικής. Οι κοινοτικές ιδέες του έχουν φιλελεύθερο χαρακτήρα, ενώ προσπαθεί να αντισταθμίσει τα ατομικά δικαιώματα με τα συμφέροντα της κοινότητας. Θεωρεί επίσης ότι οι άνθρωποι προσδιορίζονται σε σημαντικό βαθμό από την κουλτούρα και τις αξίες της κοινότητας στην οποία ανήκουν. Επίσης κοινοτικά στοιχεία εμπιρεύουν ορισμένες πτυχές της σύγχρονης οικολογικής σκέψης (π.χ. το κλασικό έργο του Edouard Goldsmith "Small is beautiful").

Ο κοινοτισμός, ως θεωρητικό-ιδεολογικό ρεύμα, προέκυψε βεβαίως από το κλασικό έργο του κορυφαίου γερμανού Ferdinand Tönnies "Gemeinschaft und Gesellschaft" (1887). Ο Tönnies (1855-1936) αντιδιέσπει τους δύο θεμελιώδεις κοινωνιολογικούς τύπους της προβιομηχανικής κοινότητας (Gemeinschaft) και της αστικής κοινωνίας (Gesellschaft). Η πρώτη βασίζεται σε δεσμούς αίματος και συγγένειας, ενώ η δεύτερη σε κοινά συμφέροντα. Στην πρώτη προέχει το εμείς και στη δεύτερη το εγώ. Στην πρώτη οι άνθρωποι είναι ενωμένοι παρ' όλα όσα τους χωρίζουν, στη δεύτερη είναι χωρισμένοι παρ' όλα όσα τους ενώνουν. Στην ουσία πρόκειται για μια ευθεία αμφισβήτηση των πρωτεύων και της ηθικής αξίας του καπιταλισμού.

Η θεωρία του Tönnies συνδέθηκε με την εμφάνιση πρωτοσοσιαλιστικών, αντικαπιταλιστικών και ρομαντικών πολιτικών κινήσεων. Άλλωστε ο ίδιος ο Tönnies ήταν μέλος του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, μαχόμενος αντιναζιστής και μάλιστα καθαιρέθηκε από την προεδρία της Γερμανικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας από τον Hitler.

Εισηγητής του Tönnies στην Ελλάδα σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο υπήρξε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902-1986), στο πληθωρικό και εξαιρετικά σημαντικό μεσοπολεμικό κοινωνιολογικό του έργο και

στη διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1929-36).

Στη νεοελληνική πολιτική σκέψη

Σε επίπεδο πολιτικού οράματος, η κοινότητα εμφανίζεται στην νεοελληνική πολιτική σκέψη λιγότερο ως απότοκος της διεθνούς συζήτησης περί Gemeinschaft και περισσότερο ως απόρροια της ιδιότυπης ελληνικής εμπειρίας της Εκκλησίας του Δήμου και των κοινοτήτων της τουρκοκρατίας. Η κοινότητα, υπ' αυτήν την έννοια, λειτουργεί ως πρότυπο και βασικό κύτταρο πολιτειακής οργάνωσης στην πρώιμη πολιτική σκέψη του Ίωνος Δραγούμη (1878-1920), σε μια πιο ρομαντική, προβιομηχανική διάσταση. Ο Δραγούμης μάλιστα, ως νεαρός διπλωματικός υπάλληλος στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, γνώρισε στην πράξη τη λειτουργία των κοινοτικών θεσμών (που στην ελεύθερη Ελλάδα είχαν ήδη παρακμάσει λόγω της εγκαθίδρυσης συγκεντρωτικών κρατικών μηχανισμών). Ο Δραγούμης πρότεινε τη συγκρότηση μείζονος ελληνικού οργανισμού με ομοσπονδιακό χαρακτήρα στη βάση των απανταχού ελληνικών κοινοτήτων.

Στην πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια διαμόρφωσης κοινοτικής πολιτικής πρότασης επιδόθηκε ο Κωνσταντίνος Καραβίδας (1890-1973), έχοντας ως πηγή έμπνευσης όχι μόνο και όχι τόσο τον Tönnies όσο κυρίως την αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία και τις κοινότητες της τουρκοκρατίας, τις οποίες θεωρεί μετεξέλιξη του αρχαίου άστεως υπό διαφορετικές συνθήκες. Ο Καραβίδας θεωρεί κλειδί την έννοια της κοινότητας (την οποία ταυτίζει με την άμεση δημοκρατία) για την ερμηνεία ολόκληρης της ελληνικής ιστορίας. Την ερμηνεύει ως κοινωνικοοικονομικό μοντέλο αντίστοιχο προς την ιδιομορφία (και την πενία) του εδάφους, που καθιστά αναγκαία την υπέρβαση του ατομικισμού και του ανταγωνισμού, απαγορευτική τη συσσώρευση ιδιωτικού πλούτου (που οδηγεί αναπόφευκτα στον ταξικό ανταγωνισμό και στον εμφύλιο πόλεμο) και υποχρεωτική τη συνέργεια, την αλληλεγγύη και τις οικονομίες κλίμακας. Το κοινοτικό μοντέλο εξασφάλισε εξάλλου στον ελληνισμό τεράστια ευελιξία, συγκριτικά πλεονεκτήματα και ανταγωνιστικότητα στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και δυνατότητα γεωγραφικής επέκτασης σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο. Στα πρώιμα έργα του ο Καραβίδας κηρύσσει επαναστατική διαδικασία ανατροπής του αστικού κράτους και υποκατάστασής του από κοινοτική συνομοσπονδία, ενώ στα ώριμα έργα του (μετά το 1930) επιχειρεί να συμφιλιώσει τον κοινοτισμό με το παγκόσμιο καπιταλιστικό πλαίσιο.

Κ. Καραβίδας, Ντ. Μαλούχος

Ο Καραβίδας ανέλυσε ολοκληρωμένα όχι μόνο τον κοινοτικό τρόπο παραγωγής αλλά και τον κοινοτικό τύπο εξουσίας, που είναι πρωτογενής, άμεσος, ανακλητός, αναδεικνύεται με αποκλειστικό κριτήριο την προσφορά και είναι υπόλογος στο κοινοτικό

Η ελληνική εκδοχή

Του Μελέτη Η.
Μελετόπουλου*

σώμα.

Ο Καραβίδας, αν και σπούδασε νομικά, ήταν γνώστης της γεωπολιτικής και της γεωοικονομίας, τις οποίες ενσωμάτωσε στη μεθοδολογία του. Επίσης υπήρξε σπουδαίος κοινωνικός ανθρωπολόγος και στα "Αγροτικά" του (1931) αποτύπωσε έξοχα τις κοινωνικές δομές στα Βαλκάνια των αρχών του προηγούμενου αιώνα. Επίσης διαπίστωσε ότι η βασική δομή της ελληνικής κοινωνίας είναι μικροαστική και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού βιοπορίζεται κινούμενο ταυτόχρονα στον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα της παραγωγής. Τα βασικά του έργα είναι τα "Σοσιαλισμός και κοινοτισμός", Αθήνα 1930, "Αγροτικά: μελέτη συγκριτική", Αθήνα 1931, "Η κοινοτική πολιτεία", Αθήνα 1935, "Τα κοινοτικά δίκαια εις την βάση του κράτους", Αθήνα 1939, κ.ά.

Ενώ στην εποχή του ο Καραβίδας αγνοήθηκε, μετά τη μεταπολίτευση το έργο του αναγνωρίστηκε, τα συγγράμματά του επανεκδόθηκαν (πρόεδρος της επιτροπής επανεκδόσεως έργων Κωνσταντίνου Καραβίδα το 1975 ήταν ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος) και πλήθος βιβλίων και άρθρων γράφηκαν για τις ιδέες του και την προσωπικότητά του (αναλυτική βιογραφία και κριτική παρουσίαση του έργου του υπάρχει στην ανέκδοτη δεύτερη διδακτορική μου διατριβή με τίτλο "Οι κοινοτικές ιδέες στην Ελλάδα, το έργο του Κωνσταντίνου Καραβίδα και οι συγγενείς προσεγγίσεις", που υποστηρίχθηκε στη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 2003 και πρόκειται να εκδοθεί

προσεχώς από τις εκδόσεις Παπαζήση).

Συνοδοιπόρος και στενός συνεργάτης του Καραβίδα υπήρξε ο Ντίνος Μαλούχος (1895-1928), ο οποίος σπούδασε γεωπόνος στην Ιταλία, όπου και μύηθηκε στον μαρξισμό. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα γνώρισε τον Καραβίδα και προσχώρησε στην κοινοτική φιλοσοφία. Μάλιστα εξέδωσε την εβδομαδιαία επιθεώρηση "Κοινότης" (1922-1924), όπου ο ίδιος ο Μαλούχος, ο Καραβίδας και μία ομάδα συνεργατών τους διεκδίκησαν δυναμικά θέση στο αναδιαμορφούμενο πολιτικό σκηνικό που ακολούθησε τη μικρασιατική καταστροφή, επιδιώκοντας να στρέψουν την επανάσταση Γονατά - Πλαστήρα προς την κοινοτική κατεύθυνση, αλλά χωρίς αποτέλεσμα.

Άλλοι σημαντικοί μελετητές

Τον θεσμό των κοινοτήτων ανέδειξε, μέσα από τις μελέτες του και κυρίως το πολύ σημαντικό έργο του "Νεοελληνική οικονομία και κοινωνία" (Αθήνα 1934, επανέκδοση από τις εκδόσεις Λιβάνη το 1986) ο μεσοπολεμικός κοινωνιολόγος Δημοσθένης Δανιηλίδης (1889-1972), που γεννήθηκε στην Καπαδοκία και σπούδασε στη Γερμανία (βλ. "Νέα Κοινωνιολογία", εκδόσεις Παπαζήση, τεύχος 1, 1988, αφιέρωμα στον Δανιηλίδη από τον γράφοντα).

Η εφαρμογή των κοινοτικών ιδεών (ουσιαστικά της άμεσης δημοκρατίας σε σύγχρονο πλαίσιο και μίας συμμετοχικής οικονομικής οργάνωσης λαϊκής βάσης) ήταν επόμενο να προσκρούσει αφενός στην πελατειακή λογική του νεοελληνικού πολιτικού συστήματος, αφετέρου στη συγκεντρωτική λογική της μαρξιστικής αριστεράς. Τις ιδέες του Καραβίδα και των συνοδοιπόρων του ασπάσθηκαν επομένως σε ατομικό επίπεδο διανοούμενοι και μεμονωμένοι πολιτικοί όλων των χώρων, ενώ το έργο του προκάλεσε το επιστημονικό ενδιαφέρον πνευματικών προσωπικοτήτων όπως ο αείμνηστος ιστορικός του δικαίου Νικόλαος Πανατζόπουλος, που διετέλεσε πρόεδρος της Εταιρείας Κοινοτικών Μελετών Κωνσταντίνου Καραβίδα, ο διάδοχός του στην προεδρία Κώστας Βεργόπουλος, ο Γ. Κοντογεώργης, ο Νίκος Μουζέλης κ.ά.

Συνεπής μαθητής, φίλος και ιδεολογικός διάδοχος του Καραβίδα υπήρξε ο κοινωνιολόγος και συγγραφέας μίας πολύτομης "Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας" Δημήτριος Τσάκωνας (1921-2004). Ο Τσάκωνας, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Innsbourg και μεταγενέστερα καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βόννης και στο Πάντειο, είχε την ατυχή έμπνευση να γίνει υπουργός Πολιτισμού της δικτατορίας των συνταγματαρχών, πιστεύοντας ότι επρόκειτο για επανάσταση τύπου 1909, που θα αναδιαμόρφωνε εκ βάθρων την ελληνική κοινωνία. Θεώρησε ότι θα μπορούσε να εγκαθιδρύσει κοινοτικούς θεσμούς εκ των άνω, οδηγώντας την ελληνική κοινωνία σε μια κοινωνικοπολιτική και κυρίως ηθική αναγέννηση. Εγχείρημα που αποδείχθηκε ατελέσφορο, στοίχισε στον Τσάκωνα την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του

Όλων Δραγούμης.

και στέρησε την ελληνική νεολαία από έναν σπουδαίο δάσκαλο.

Αμείωτο το ενδιαφέρον

Οι ιδέες του Καραβίδα ερμηνεύτηκαν με ποικίλους τρόπους: άλλοι τις συνέδεσαν με τριτοδρομικές και σοσιαλιστικές κατευθύνσεις, άλλοι με κοινοβιακές και χριστιανικές, άλλοι πιο πρόσφατα με οικολογικές. Ο (οικογενειακός φίλος του Καραβίδα) Ρένος Αποστολίδης έδωσε μια καθαρά αναρχική, πάντως πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα, ερμηνεία του καραβιδικού κοινοτισμού. Συγγράφηκαν διδακτορικές διατριβές, πραγματοποιήθηκαν επιστημονικά συνέδρια, έγιναν αφιερώματα περιοδικών. Επισημαίνω το αφιέρωμα της επιστημονικής επιθεώρησης "Νέα Κοινωνιολογία" στον Καραβίδα (εκδόσεις Παπαζήση, τεύχος 16, φθινόπωρο 1992) και το κείμενό μου στο περιοδικό "Άρδην" (τεύχος 44) για τον άγνωστο συνεργάτη του Καραβίδα, τον Ντίνο Μαλούχο.

Η συζήτηση συνεχίζεται με αμείωτο ενδιαφέρον, ιδίως επειδή ο "μισός αιώνας παράτασης" που έδωσε, κατά δήλωσή του, ο John Maynard Keynes στον καπιταλισμό φαίνεται ότι εξαντλείται και αναζητούνται νέα μοντέλα, όπως πάντα μέσα στην απέραντη ανθρώπινη εμπειρία. Ως γνωστόν, παρθενογένεση στον χώρο των ιδεών δεν υφίσταται.

Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας (δεξιά) στη Φλώρινα το 1926, στο πλαίσιο της εργασίας του στην Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων.

Κωνσταντίνος Καραβίδας Βιογραφικό σημείωμα

Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας γεννήθηκε στην Κεφαλονιά το 1890. Ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στην Πάτρα και σπούδασε Νομικά στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το 1908 έως το 1912, κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Νομική, έλαβε μέρος στους αγώνες για τον Δημοτικισμό με ηγέτες τους Αλέξανδρο Δελμούζο, τον Φίλιππο Δραγούμη και άλλους. Υπηρέτησε στους Βαλκανικούς Πολέμους το 1912 στην Αετορράχη και το 1913 στις μάχες του Κιλιντζίρ, της Δοϊράνης και της Στρώμνιτσας και στο Πέτσοβο. Το 1914 αποφοίτησε από τη Νομική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών. Μετά την αποφοίτησή του, προσλήφθηκε ως ακόλουθος νομαρχίας και υπηρέτησε στη νομαρχία Ναυπλίου.

Το 1917 προσέρχεται στο Εθνικό Κίνημα Θεσσαλονίκης. Υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις και για ένα διάστημα βρέθηκε στο πολιτικό γραφείο του Ελευθέριου Βενιζέλου. Λίγο αργότερα τοποθετήθηκε στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας με αρμοδιότητες σε ζητήματα εποίκισμού έως τον Σεπτέμβριο του 1920. Μετά την παραίτησή του από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας το 1920 και έως το 1926 ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία, αρθρογραφώντας σε διάφορα έντυπα. Στις αρχές του 1922 βρέθηκε στην Ύπατη Αρμοστεία Σμύρνης με την ιδιότητα του δημοσιογράφου. Για ένα μικρό διάστημα πριν από τη μετάβασή του στη Σμύρνη διετέλεσε επίσης διευθυντής του περιοδικού

του "Πολιτική Επιθεώρησης" του Όλων Δραγούμη, που εξέδιδε τότε ο αδελφός του Φίλιππος Δραγούμης. Μετά την επιστροφή του από τη Σμύρνη και μέχρι το 1924, ο Κωνσταντίνος Καραβίδας εξέδιδε μαζί με τον Ντίνο Μαλούχο το περιοδικό "Κοινοτίας". Από το 1926 έως το 1930 εργάστηκε ως τμηματάρχης του υπουργείου Εξωτερικών στη Βόρεια Ελλάδα με αρμοδιότητες σε ζητήματα εποίκισμού. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Καραβίδας συντάξε πλήθος εκθέσεων και υπομνημάτων για το προσφυγικό ζήτημα, τον εποίκισμό και την ανταλλαγή των πληθυσμών. Το 1932 προσλήφθηκε στην Αγροτική Τράπεζα. Ασχολήθηκε με την οργάνωση των έργων εγγείων βελτιώσεων σε μικρές κοινότητες σε όλη την επικράτεια. Οι εκθέσεις και τα υπομνήματά του για τα εγγειοβελτιωτικά έργα αποτελούν ένα μεγάλο κομμάτι του αρχείου του. Συνταξιοδοτήθηκε από την Αγροτική Τράπεζα το 1953. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της "Δημοκρατικής Ομάδας". Την περίοδο της Κατοχής συμμετείχε ενεργά στην έκδοση της παράνομης αντιστασιακής εφημερίδας "Ο Δημοκράτης".

Το πλούσιο συγγραφικό του έργο περιέχει μελέτες, συλλογές ποιημάτων και διηγήματα. Μερικά από τα αυτοτελή δημοσιευμένα συγγράμματά του: Εύρωπος (1925), Δωρικών Άσμα (1926), Η Μακεδονοσλαβική Αγροτική Κοινότης (1926), Η πύκνωσις των αγροτικών μας πληθυσμών (1927), Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός (1930), Αγροτικά (1931). Ο Καραβίδας έχει επίσης δημοσιεύσει σειρά άρθρων σε πολλές εφημερίδες με ποικίλη θεματογραφία. Πέθανε το Μάρτιο του 1973 έπειτα από μακρά ασθένεια. Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας ήταν παντρεμένος με την Τούλα Μ. Κωτσάκη, με την οποία απέκτησαν μια κόρη τη Ζωή, σύζυγο του Κ.Π. Καλλιγιά.

Οι φωτογραφίες και το βιογραφικό του Κωνσταντίνου Καραβίδα προέρχονται από το Αρχείο Κωνσταντίνου Καραβίδα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα.

* Ο Μελέτης Η. Μελετόπουλος είναι διδάκτωρ Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Γενεύης και διδάκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών και έχει γράψει τα εξής βιβλία: "Ιδεολογία του δεξιού κράτους", εκδόσεις Παπαζήση,

1993 "Η βασιλεία στη νεότερη ελληνική ιστορία", πρόλογος Δ. Τσάτσου, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Λιβάνης, γ' έκδ. 1995, "Πολιτική κοινωνιολογία: εισαγωγικά μαθήματα", εκδόσεις Παπαζήση, 1995 β' έκδ. 2001, "Η δικτατορία των συνταγματαρχών", εκδόσεις

Παπαζήση, 1996, γ' έκδ. 2008, "Νίκος Πουλιαντζάς: κριτικό δοκίμιο για έναν κορυφαίο μαρξιστή", εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, β' έκδ. 2001, "Το ζήτημα του πατριωτισμού", εκδόσεις Παπαζήση, 2010.

Με τον καθηγητή Κώστα Βεργόπουλο, ο οποίος αποτελεί μια ξεχωριστή πανεπιστημιακή φυσιογνωμία αλλά και μια ιδιαίτερη περίπτωση διανοουμένου και συγγραφέα, είχαμε μια πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση για το θέμα του κοινοτισμού.

Ο Κ. Βεργόπουλος, άλλωστε, είναι από τους σημαντικότερους μελετητές του ελληνικού κοινοτισμού. Όπως όμως ήταν λογικό, η συζήτησή μας δεν έμεινε μόνο στο ιστορικό σκέλος, που αφορά τη συγκρότηση των ελληνικών κοινοτήτων. Συζητήσαμε επίσης με ποιους τρόπους θα μπορούσε να εκδηλωθεί σήμερα το αίτημα του κοινοτισμού και αν ο κοινοτισμός θα μπορούσε να αποτελέσει μια δυνατότητα εξόδου της χώρας από την ποικίλη κρίση στην οποία έχουμε περιέλθει.

Από την αρχή ο καθηγητής Βεργόπουλος προσδιόρισε την έννοια το σύγχρονου κοινοτισμού ως εξής: "Ο κοινοτισμός συνίσταται στο να υπάρχουν ομάδες οι οποίες να οργανώνουν την οικονομική ζωή τους αλλά και τις μεταξύ τους κοινωνικές σχέσεις κατά τρόπο αυτόνομο, για να μην πω και κυρίαρχο".

Αυτό θα γίνεται στο πλαίσιο ενός οργανωμένου πολιτικού συστήματος, το οποίο θα καθιερώνει το κράτος, ο νομοθέτης, ή αυτό θα γίνεται αυθόρμητα από τους πολίτες;

Η ιδέα προέρχεται από τον Καραβίδα. Το κράτος θα πρέπει να δίνει δυνατότητες σε αυτές τις ομάδες, να τις ενθαρρύνει, να τους δίνει την απαραίτητη νομική υποστήριξη. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν τρόπο αυτοδιαχείρισης που στο παρελθόν έχει λειτουργήσει στην Ελλάδα, ιδίως την περίοδο της τουρκοκρατίας. Το θέμα αυτό το έχει αναλύσει και το έχει αναδείξει πάρα πολύ καλά ο καθηγητής της Νομικής σχολής του ΑΠΘ Νικόλαος Πανταζόπουλος στο σύγγραμμά του "Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την τουρκοκρατίαν". Αυτό είχε εφαρμοστεί από το οθωμανικό κράτος στις περιοχές των Ελλήνων ή και στα Βαλκάνια γενικότερα. Οι Οθωμανοί, δηλαδή, είχαν παραχωρήσει τοπικές εξουσίες, κρατώντας βεβαίως οι ίδιοι την υψηλή επικαρπία, παίρνοντας στην ουσία έναν φόρο από τις κοινότητες, ενώ παράλληλα τις άφηναν να διατηρούν την αυτοδιαχείριση των κοινοτήτων τους.

Έτσι οι κοινότητες είχαν υποταγή στον σουλτάνο για την πληρωμή του φόρου ως πρόσωπα, σαν να ήταν ένα νομικό πρόσωπο. Δηλαδή πλήρωναν έναν φόρο όλοι μαζί, συλλογικά, και όχι ατομικά ο καθένας. Για παράδειγμα ένα χωριό υπόκειτο να πληρώσει έναν φόρο ή δύο φόρους, κατά τα άλλα όμως είχε δική του απονομή δικαιοσύνης και κοινωνικές σχέσεις και λατρεία

της δικής τους αρεσκείας. Αυτό γινόταν στην τουρκοκρατία και δεν αφορούσε αποκλειστικά τους Έλληνες αλλά και τους Σλάβους. Υπό μία έννοια, και αυτό που ονομάστηκε τσιφλίκι ήταν κάτι τέτοιο, μόνο που στη συνέχεια πήρε άσχημη εξέλιξη.

Περίεπσε στα χέρια κάποιων...

Όχι, γιατί ο τσιφλικούχος είχε υπό την εποπτεία του πολλά χωριά και ήταν ο εισπράκτωρ των φόρων, δηλαδή ήταν ο ενδιάμεσος με την οθωμανική διοίκηση. Αυτό το πράγμα ήταν ένα οθωμανικό σύστημα ή, αν θέλετε, μπορεί να ήταν και βυζαντινό. Σίγουρα όμως δεν υπήρχε στο ρωμαϊκό και στο γερμανικό δίκαιο το οποίο υιοθετήσαμε στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση το 1830, στην αρχή με τον Καποδίστρια και στη συνέχεια με τον Όθωνα. Τότε λοιπόν τέθηκε θέμα τι θα γίνει με αυτές τις σχέσεις, πώς θα τις ερμηνεύσουμε με τους όρους του ρωμαϊκού δικαίου, διότι στο οθωμανικό δίκαιο δεν υπήρχε ιδιοκτησία. Λοιπόν, οι πλούσιοι, που ήταν οι εισπράκτορες, επέβαλαν στο ελληνικό κράτος να ονομάσει τους εισπράκτορες των φόρων, τους ενδιάμεσους δηλαδή, ιδιοκτήτες. Οπότε, έπρεπε να φανεί πως οι άλλοι δεν είχαν δικαίωμα στη γη. Την περίοδο όμως της τουρκοκρατίας αυτοί είχαν δικαίωμα στη γη και μάλιστα ως αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα. Εντούτοις, κατά το ρωμαϊκό δίκαιο στην ίδια γη δεν μπορούν να έχουν δικαιώματα περισσότεροι του ενός. Και έτσι έγιναν ιδιοκτήτες οι πλούσιοι, και έγιναν άστεγοι όλοι οι άλλοι. Γι' αυτό ακολούθησαν εξώσεις, κάτι που, όπως καταλαβαίνετε, δεν μπο-

Κώστας Βεργόπουλος

Η χώρα μας είναι πρότυπο ομαδοποιήσεων

Ο πρόεδρος της Βολιβίας Έβο Μοράλες.

ρούσε να γίνει επί τουρκοκρατίας. Έτσι δημιουργήθηκε το γνωστό θεσσαλικό πρόβλημα· αλλά και στη Βόρεια Ελλάδα τα τσιφλίκια πήραν άλλη διάσταση.

Εν πάση περιπτώσει, ο Κωνσταντίνος Καραβίδας το 1930 έγραψε για τον κοινοτισμό βλέποντας τις αγαθές πλευρές του, υποστηρίζοντας ότι μπορεί να τονώσει την ύπαιθρο και ότι μπορεί αντίστοιχα να τονώσει και τις πόλεις. Αυτό έχει και σύγχρονο ενδιαφέρον.

Τι εννοείτε;

Να γίνουν ομαδοποιήσεις, κοινότητες ανθρώπων. Κοινότητες όχι μόνο αγροτικές ή στις πόλεις με βάση τη συνοικία, αλλά και άλλες. Για παράδειγμα, γύρω από ένα ραδιόφωνο. Οι ακροατές ενός σταθμού να αποτελούν μια κοινότητα. Αυτό είναι κάτι που είναι αντίθετο στον ατομικισμό. Διότι αυτό που λέγεται, ότι ο άνθρωπος ρέπει προς τον ατομικισμό, είναι ψεύδος, είναι ανακριβέστατο! Ιδίως στην Ελλάδα, που μας θεωρούν ότι είμαστε ατομικιστικός λαός, κάθε άλλο. Η χώρα μας ιστορικά είναι πρότυπο ομαδοποιήσεων. Ακόμη και σήμερα οι νέοι μας θέλουν να είναι όλοι μαζί. Κυκλοφορήστε τη νύχτα στους δρόμους να δείτε πώς είναι κατά ομάδες. Κανείς δεν θέλει να είναι μόνος του. Ο ισχυρισμός ότι στην εποχή μας επικρατεί ο ατομικισμός δεν είναι αλήθεια. Πρόκειται για μια προπαγάνδα του φιλελευθερισμού, ο οποίος θέλει να διαλύσει τις κοινωνίες.

Με το θέμα του κοινοτισμού ασχολήθηκε και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Τι ήταν αυτό που τον άγγιξε; Δεν φαντάζομαι να ήταν μόνο το ιστορικό παρελθόν. Θα έβλεπε πως θα μπορούσε να αποτελέσει μια πολιτική διέξοδο.

Ο Κανελλόπουλος έζησε πολλά χρόνια και για αυτό θα πρέπει κανείς να δει σε ποια φάση της ζωής του ενδιαφέρθηκε για το θέμα αυτό. Αυτό, λοιπόν, συνέβη προπολεμικά ή και κατά τη διάρκεια της κατοχής, οπότε εκδήλωσε συμπάθεια προς τις θέσεις του Καραβίδα, αφού, όπως είπαμε, αυτός ήταν ο βασικός θεωρητικός του κοινοτισμού. Ο Κανελλόπουλος τότε ήθελε να είναι τρόπος τινά κεντρώος και είχε κάνει και μια μικρή οργάνωση κατά των Γερμανών... Αλλά δεν ήθελε να είναι με την αριστερά, όπως επίσης δεν ήθελε να είναι και με τη δεξιά, και έτσι αναζητούσε μια τρίτη λύση. Μέσα σε αυτό το πνεύμα είδε κάποια δυνατότητα στις θέσεις του Καραβίδα. Ο Καραβίδας υποστήριζε ότι τα δύο άκρα είναι το ίδιο πράγμα, και ότι δεν υπάρχει διαφορά είτε δεξιά είτε αριστερά, και πως η πραγματικότητα στην Ελλάδα κυριαρχείται από την αριστεροδεξιά. Είναι το ίδιο, η αριστεροδεξιά. Ο όρος αυτός είναι του Καραβίδα, που υποστήριζε και τον κοινοτισμό. Αυτό όμως προκάλεσε την μίνιν όλων των άλλων εναντίον του. Και η αριστερά τον καθύβριζε και η δεξιά. Ο Κανελλόπου-

λος, λοιπόν, είχε πάρει το μέρος του τότε.

Οι πολιτικοί, ιδιαίτερα αυτοί που θέλουν να αποκαλούνται σοσιαλιστές, γιατί δεν προωθούν ανάλογες ιδέες; Δεν έχουν μελετήσει τον Καραβίδα;

Καθόλου, αγνοούν και την ύπαρξή του.

Η ελληνική επιστήμη τον έχει μελετήσει;

Σε κάποιο βαθμό τον γνωρίζει, αλλά δεν τον έχει αξιοποιήσει. Διότι η επιστήμη, η λεγόμενη επιστήμη, καθορίζεται από πολιτικές εξυπηρετήσεις προς τον άλφα ή τον βήτα. Και βεβαίως η επιστήμη αυτή έχει πολιτικές σκοπιμότητες. Όλοι οι επιστήμονες, οι περισσότεροι δηλαδή, θέλουν να είναι σύμβουλοι του πρίγκιπα, της πολιτικής, και του δίνουν τέτοιες συμβουλές που να είναι αρεστές. Έτσι κατατείνουμε πάντα να έχουμε ένα συγκεντρωτικό κράτος, το οποίο συντρίβει κάθε τοπική διοργάνωση.

Η πρόσφατη εφαρμογή του "Καλλικράτη" στην τοπική αυτοδιοίκηση φαντάζομαι πως κινείται και αυτή έξω από το πνεύμα του κοινοτισμού.

Έχουν γίνει τόσο μεγάλες αυτές οι περιφέρειες που στην ουσία είναι σαν μικρά κράτη, οπότε πάλι δεν ανταποκρίνονται στο πρόβλημα της κοινότητας. Όταν δημιουργείς τεράστιες περιφέρειες, όπως είναι η Αττική, με πολύ μεγάλες εκτάσεις και πληθυσμό τέσσερα εκατομμύρια, αυτό είναι κάτι το τεράστιο, δεν είναι κοινότητα. Είναι τελείως αντίθετο με την έννοια της μικρής κοινότητας. Η ιδέα του Καραβίδα ήταν η μικρή κοινότητα.

Προφανώς, όμως, με τις συσσωματώσεις που αναφέρατε και εσείς προηγουμένως, οι πολίτες θα έρχονταν στο προσκήνιο και στην

πολιτική, και αυτό φυσικά είναι κάτι που ενοχλεί τους επαγγελματίες πολιτικούς.

Ναι, οι πολιτικοί θέλουν οι πολίτες να είναι πρόβατα. Μας αντιμετωπίζουν ως πρόβατα ή ως μοσχάρια ή ως γουρούνια ή και ως μυρμήγκια. Διαλέξτε ποιο ζώο προτιμάτε. Δεν ξέρω ποιο είναι το συμπαθέστερο. Αλλά δεν θέλουν να έχουμε γνώμη, διότι θεωρούν πως αυτοί είναι αρμόδιοι για την πολιτική και εμείς είμαστε αρμόδιοι να τους λέμε ναι.

Άλλωστε, ο κοινοτισμός ταυτίζεται με καθεστώς άμεσης δημοκρατίας...

Ακριβώς. Ανάλογο πείραμα στις μέρες μας γίνεται στη Βολιβία. Με τον Έβο Μοράλες, ο οποίος έχει φέρει στην επιφάνεια, στην πρώτη γραμμή, τους ιθαγενείς πληθυσμούς της χώρας

του, τους Ινδιάνους. Αυτό δεν το φανταζόταν κανείς, γιατί νόμιζαν πως με τις σφαγές που έγιναν τους είχαν εξαλείψει και είχαν σβηστεί πλέον από τον χάρτη. Η Βολιβία έχει 70% Ινδιάνους, για να μην 90%, οι οποίοι δεν είχαν κυβερνηθεί ποτέ. Ο Μοράλες είναι ο ίδιος Ινδιάνος και έφερε τους ομόφυλους του στην επιφάνεια, προσφέροντάς τους συνέχεια τοπικές εξουσίες. Αυτό σήμερα είναι το πιο ενδιαφέρον πείραμα στη Λατινική Αμερική και κινείται στη βάση των αρχών της κοινότητας.

Στην πολιτική και οικονομική κατάσταση που βιώνει η χώρα μας, ο κοινοτισμός θα μπορούσε να αποτελέσει ένα όραμα;

Θα μπορούσε. Αρκεί να γίνει κατανοητό. Γιατί υπάρχουν εμπόδια που επίτηδες μας εμποδίζουν να ανιληφθούμε ποιο ακριβώς είναι το πρόβλημα. Αλλά θα μπορούσε να είναι ένα όραμα.

Παραδείγματος χάριν, όλοι ωρύνονται και τα βάζουν με το διαφθαρμένο και σπάταλο κράτος. Και πραγματικά πάρα πολλά πράγματα θα μπορούσαν να γίνονται σε άλλη κλίμακα, όπως στις περιφέρειες και στις κοινότητες, χωρίς να περνάνε από το κράτος. Έτσι το ίδιο κράτος θα μπορούσε να απαλλαγεί από αυτά και να κάνει πράγματα πιο ουσιαστικά. Εγώ βεβαίως δεν φτάνω στο σημείο να πω πως το κράτος είναι περιττό. Όχι, όχι. Αλλά το κράτος έχει ορισμένα σοβαρά και απαραίτητα καθήκοντα να επιτελέσει και δεν μπορεί να τα ασκήσει γιατί επιβαρύνεται με πάρα πολλά άλλα, που τα περισσότερα θα μπορούσε να τα αναθέσει σε άλλους.

Ο Κώστας Βεργόπουλος

Το ζήτημα κατά πόσο είναι δυνατό οι κοινότητες, ως όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης, να ενταχθούν λειτουργικά στο πλαίσιο συγκεντρωτικού πολιτεύματος δημοκρατικού τύπου στασιάζεται.

Από σύγχρονους πολιτειολόγους υποστηρίχθηκε ότι, εφόσον κάθε δημοκρατική διακυβέρνηση τείνει δυναμικά προς την ενότητα και τη συγκέντρωση της εξουσίας, είναι φυσικό η τοπική αυτοδιοίκηση να μην προσφέρεται για την επίτευξη των σκοπών του κράτους αυτού, γιατί διασπά τη δυνατότητα ενιαίας συλλογικής εκφράσεως της πολιτικής βουλήσεως του λαού.

Όπως και να έχει το πράγμα, ο νεοέλληνας νομοθέτης δεν αξιώθηκε να καταλάβει πως η κοινότητα δεν ήταν μόνο διοικητική περιφέρεια αλλά εστία αναπτύξεως και εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πιο συγκεκριμένη τους εκδήλωση. Στο πλαίσιο, δηλαδή, που ο κοινωνικός έλεγχος ήταν σε θέση, με βάση την κοινοτική αρετή, να κατευθύνει και να ελέγχει την ατομική και ομαδική συμπεριφορά των μελών της. Ήταν, δηλαδή, ένα πολιτικοκοινωνικό παιδευτήριο, που πέτυχε απόλυτα κατά την πρώτη φάση της δραστηριότητάς του κάτω από το πολυκρατικό πολιτειακό σύστημα που είχε αναπτυχθεί.

Με άλλα λόγια, η καταφορά του κράτους ενάντια στην παραδοσιακή κοινότητα συνειζείται.

Ποιο είναι το νόημα της νεοελληνικής κοινοτικής παραδόσεως και πού μπορούμε να αναζητήσουμε το μήνυμά της;

Όταν η κοινότητα είναι μια ζωντανή πραγματικότητα, και συναντήσαμε κατά την ανάλυση που προηγήθηκε τέτοιες καταστάσεις-πρότυπα (κλασική περίοδος-τουρκοκρατία, κοινότητες του αλύτρωτου και του απόδημου ελληνοισμού), παρακολουθεί την εξέλιξη της πολιτικοκοινωνικής ζωής κατά τρόπο ώστε να ταυτίζεται κάθε φορά με τις απαιτήσεις της εποχής σε όλους τους τομείς της ομαδικής δραστηριότητας.

Για την οργανική λειτουργία της κοινότητας απαραίτητο είναι τα στοιχεία αυτά να προέρχονται από τη βάση της πυραμίδας και να καλύπτουν κάθε φορά οργανικές ανάγκες, όπως αυτές παρουσιάζονται κατά τη φυσιολογική ανάπτυξη της ομαδικής ζωής. Όταν οι προϋποθέσεις αυτές συντρέχουν, έχουμε τα πρότυπα κοινότητας που εξετάσαμε προ ολίγου· όταν λείπουν, έχουμε το κενό που αντιμετωπίζουμε τη στιγμή αυτή που αναρωπιόμαστε τι απόμεινε από την κοινοτική παράδοση.

Νικόλαος Πανταζόπουλος

Κοινοτισμός και τοπική αυτοδιοίκηση

Ο Νικόλαος Πανταζόπουλος.

να αρνηθεί ότι ο κοινοτισμός ως ομαδικός τρόπος ζωής και η κοινότητα ως παραδοσιακή έκφραση του τρόπου αυτού περνούν στις μέρες μας οξυτάτη κρίση. Οι κοινότητες, από αυτάρκειας και αυτοδύναμες πολιτιστικές μονάδες, τείνουν να εξελιχθούν σε παρασιτικούς αποδέκτες οικονομικών συστημάτων και τρόπων ζωής που, και όταν ακόμη βελτιώνουν επιφανειακά τη στάθμη της ζωής των κατοίκων τους, αυτό γίνεται σε βάρος της πολιτιστικής τους ταυτότητας.

Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι οι κοινότητες, ύστερα από το πλήγμα που υπέστησαν με τον νόμο του 1833 και το νέκρωμά τους για μεγάλο χρονικό διάστημα (1833-1912), έχασαν την εσωτερική συνοχή τους και δεν κατάφεραν να αναλάβουν. Άρχισαν από τότε σταδιακά να φθίνουν, αλλά ο ρυθμός του "εσκυγχρονισμού" τους δεν ήταν ακόμη τόσο έντονος, όσο είναι σήμερα, ώστε να είναι εύκολα αντιληπτός.

Για μια αντικειμενική θεώρηση του κοινοτικού φαινομένου, θα έπρεπε να ειπωθεί ότι διαλυτική επίδραση κατά του θεσμού άσκησε και η εκβιομηχάνιση της παραγωγής, που οδήγησε στη σταδιακή παρακμή των παραγωγικών διαδικασιών που ήταν συνδεδεμένες με το κλειστό οικονομικό σύστημα της κοινότητας.

Συμπέρασμα

Είναι καιρός, όμως, να καταλήξουμε σε ένα περισσότερο συγκεκριμένο συμπέρασμα. Η κοινοτική παράδοση, ως οργανικό τμήμα, μόριο, της λαϊκής ή δημοτικής μας παραδόσεως, εξακολουθεί να είναι, παρ' όλα τα πλήγματα που εδώ και ενάμιση αιώνα δέχεται, θεωρητικά τουλάχιστον ενιαία.

Με την έννοια ότι πηγάζει από τη συλλογική βούληση του λαού και εκφράζει κατά τόπο και χρόνο, δηλαδή κατά περίπτωση, την κοσμοθεωρία του. Η δικαιοταξία της εδράζεται επάνω στις γενικές ρήτρες του δικαίου μας.

Σε όλες τις περιόδους της ιστορίας μας η σχέση μονάδας - ομάδας (ατόμου - κοινότητας - κοινωνίας) παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Η συλλογική συνείδηση διαπλάθει ένα πρότυπο μονάδας - ατόμου που εντάσσεται ως οργανικό τμήμα, μόριο, στην ομάδα - κοινότητα και δρα συνειδητά για τη διάδοση - πραγμάτωση των ομαδικών σκοπών με κριτήριο το κοινό συμφέρον.

Οι γενικές ρήτρες, ισότητα, αυτάρκεια, καλή πίστη, αλληλεγγύη, διαίτησία, επιείκεια, κοινό συμφέρον, βρίσκονται σε οργανική μεταξύ τους σχέση και επιδιώκουν διά μέσου της αυτονομίας τη διασφάλιση της ελευθερίας.

Αν όμως η ενότητα της κοινοτικής μας παραδόσεως δημιουργεί τεχνητά μάλλον προβλήματα στο συγκεντρωτικό κράτος, είναι ζήτημα για το οποίο δεν ευθύνεται ο θεσμός. Δικαιούμαστε, πιστεύω, να μη διατηρούμε καμιά αμφιβολία ότι ο θεσμός, ύστερα από την πραξικοπηματική εγκαθίδρυση της μοναρχίας στη χώρα μας, αντιμετώπισθηκε όχι μόνο μονόπλευρα αλλά και αυθαίρετα. Έτσι, ενώ αποτελούσε δημοκρατικό θεσμό διαλεγόμενο με το κράτος, αντιμετώπισθηκε από αυτό ως στοιχείο αντιλεγόμενο στην απολυταρχική του μορφή. Η προσοχή, λοιπόν, των μελετητών, συγκεντρώθηκε όπως ήταν φυσικό στον εντοπισμό των αρνητικών -πλουραλιστικού χαρακτήρα- στοιχείων του κοινοτισμού, ενώ θα έπρεπε να στραφεί και στη διάγνωση και των θετικών στοιχείων που τον καθιστούσαν οχυρό των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τα οποία παραγκωνίσθηκαν ή αποσιωπήθηκαν με συνέπεια να αγνοηθούν και από τον νεοέλληνα νομοθέτη.

Η απάντηση, λοιπόν, στο ερώτημα ποιο είναι το σύγχρονο νόημα της κοινοτικής παραδόσεως είναι ότι αυτή διέρχεται κρίσιμη περίοδο μετασχηματισμού, του οποίου τα στοιχεία δεν έχουν ακόμη αποκρυσταλλωθεί, ώστε να μπορούν με ακρίβεια να καθορισθούν.

Σήμερα ο κοινοτισμός στην πράξη είναι μια ιδέα που δεν ταυτίζεται πάντοτε με την παράδοση. Αν πιστεύουμε στην κοινοτική ιδέα ως δημιουργικό στοιχείο της νεοελληνικής ιστορικής πραγματικότητας, πρέπει, πριν να είναι πολύ αργά, να τον απαλλάξουμε από τις επιπτώσεις των ξενικών κατακτήσεων που τον βαραίνουν και από τους κινδύνους του μετασχηματισμού που τον απειλούν, να του αποδώσουμε την πολιτιστική του ελευθερία, μην ξεχνώντας ότι σε αυτόν χρωστούμε μεγάλο μέρος της ατομικής και συλλογικής μας ελευθερίας.